

KATARZYNA BINKO

KOLEKCJA HAGIOGRAFICZNA PIOTRA HIACYNTA PRUSZCZA
*FORTECA DUCHOWNA KRÓLESTWA POLSKIEGO Z XVII WIEKU**

Okres po Soborze Trydenckim uważany jest za „złoty wiek” hagiografii w Polsce. Czynnikiem sprzyjającymi rozwojowi tego gatunku literackiego były: ożywienie religijne, upowszechnienie się druku, a także coraz częstsze używanie przez pisarzy polskiego języka narodowego¹. Wśród utworów hagiograficznych tego okresu na szczególną uwagę zasługują zbiory żywotów polskich świętych. Kolekcje tego rodzaju zaczęły powstawać w XVI w.

Inicjatywa tworzenia katalogów świętych narodowych wyrastała z postanowień soborowych, które zalecały adaptację kultu rodzimych świętych dla potrzeb Kościoła powszechnego. W Polsce dodatkowym bodźcem była ideologia sarmacka, podkreślająca wielkość i potęgę państwa oraz Kościoła, coraz częściej utożsamiająca katolicyzm z polskością. Obrona terytorium kraju, otoczonego ze wszystkich niemal stron przez państwa innowiercze, silnie powiązana była z ideologią *antemurale* i obroną wiary².

Prekursorem wspomnianego gatunku żywotopisarstwa w Polsce był jezuita – Piotr Skarga. W dziele *Żywoty Świętych Starego i Nowego Zakonu* umieścił, oprócz biogramów świętych Kościoła powszechnego, także żywoty dwunastu świętych polskich³. Za jego przykładem poszli kolejni siedemnastowie-

Mgr KATARZYNA BINKO – absolwentka historii KUL, e-mail: kabi7@op.pl

* Artykuł jest fragmentem pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Aleksandry Witkowskiej OSU.

¹ U. B o r k o w s k a, *Hagiografia polska (wiek XVI-XVIII)*, w: *Dzieje Teologii Katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. II, cz. 1, Lublin 1975, s. 475 (dalej cyt.: DTKP).

² J. T a z b i r, *Problemy wyznaniowe*, w: *Polska XVII w.*, Warszawa 1969, s. 217 nn.

³ P. S k a r g a, *Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu, na każdy dzień przez cały rok, wybranych z powyższych pisarzy i doktorów kościelnych, których imiona poniżej położone, do których przydane są niektóre obroki duchowne i nauki przeciw kacerstwom dzisiejszym tam, gdzie się żywot każdego doktora starożytnego położył, k temu kazania krótkie na te świę-*

czni hagiografowie: Marcin Baroniusz, Maciej Ubiszewski, Piotr Hiacynt Pruszc, a w wieku następnym Florian Jaroszewicz⁴.

Do czasów Piotra Hiacynta Pruszcza nie było dzieła, które traktowałoby w sposób wyczerpujący o postaciach polskich świętych, błogosławionych lub świątobliwych. Co prawda na początku XVII w. katalog taki miał opracowywać Marcin Baroniusz, jednak brak funduszy przeszkodził w wydaniu dzieła. Drukiem ukazało się niewiele napisanych przezeń żywotów, m.in.: żywot Stanisława Kazimierczyka, Izajasza Bonera, Pięciu Braci Męczenników i Czterech Kamedułów. Katalog pozostał w rękopisie, dziś już niestety zaginionym⁵. Trudno stwierdzić, w jakim stopniu katalog świętych Marcina Baroniusza został wykorzystany przez późniejszych hagiografów⁶. Przypuszcza się, iż Piotr Hiacynt Pruszc przemilczał nazwisko prawdziwego autora, wydając je w 1645 r. pod tytułem *Monstra Świątych*⁷. Pewne przesłanki wskazują także, że Pruszc wykorzystał pracę Baroniusza w *Fortecy duchownej*, wydanej w 1662 r., będącej pierwszym pełnym katalogiem świętych i świątobliwych Polaków⁸.

Zabytki piśmiennictwa hagiograficznego do niedawna stanowiły przedmiot badań przede wszystkim polonistów, rzadziej historyków. Częściej zajmowano się treściami literackimi żywotów, niż wpływem, jaki wywarły one na kształtowanie się mentalności religijnej⁹. Podjęte w ostatnich czasach przez historyków badania tego rodzaju źródeł ukazują nowe perspektywy ich interpretacji, wynikające ze zrozumienia znaczenia żywotów świętych w badaniach socjoreligijnych. Zmiana perspektyw spowodowała przesunięcie zainteresowań

ta, które pewny dzień w miesiącu maju, Drukarnia M. K. Radziwiłła, Wilno 1579.

⁴ A. W i t k o w s k a, Wstęp, w: *Hagiografia polska. Słownik bio–bibliograficzny*, red. R. Gustaw, t. I, Poznań 1971, s. 46.

⁵ O twórczości Marcina Baroniusza zob.: *Marcin Baroniusz*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. E. Wyczawski, t. 1, Warszawa 1981, s. 106 n. (dalej cyt.: SPTK).

⁶ Aktualnie Aleksandra Witkowska pracuje nad jego rekonstrukcją.

⁷ P. H. P r u s z c z, *Monstra świętych i błogosławionych, a pobożnie żyjących patronów polskich*, Drukarnia W. Laktańskiego 16°, Kraków 1645.

⁸ K. K a n t a k, *Marcin Baroniusz*, w: *Polski słownik biograficzny*, red. W. Konopczyński, t. I, Kraków 1935, s. 307 (dalej cyt.: PSB).

⁹ Z ciekawszych prac tego rodzaju warto wspomnieć tu publikacje Franciszka Świątka (*Z polskiego żywotopisarstwa świętych*, Lublin 1937), Jana Nowaka-Dłużewskiego („Żywoty Świętych” *Piotra Skargi*, „Życie i Myśl” 1962, nr 11/12, s. 5-28; przedr. w: t e n ż e, *Z historii polskiej literatury i kultury*, Warszawa 1967, s. 46-62), Haliny Dziechcińskiej (*Biografistyka staropolska w latach 1476-1672. Kierunki i odmiany*, Wrocław 1971, s. 122-138) i Jerzego Starnawskiego (*Dwaj najdawniejsi patronowie polscy Święty Wojciech i Święty Stanisław w oczach Wujka i Skargi*, w: *Religijność literatury polskiego baroku*, red. Cz. Hernas, M. Hanusiewicz, Lublin 1995, s. 79-99).

z analizowania indywidualnej świętości bohaterów żywotów na rzecz badań nad religijnością ich twórców i odbiorców. Teksty hagiograficzne, analizowane w sposób odpowiedni, stają się cennymi źródłami historycznymi, które mówią przede wszystkim o epoce, w której powstały, i o ludziach, którzy je stworzyli¹⁰.

Fortecę duchowną Pruszcza można traktować jako źródło biograficzne o wątpliwej wiarygodności, jest ona jednak dziełem fascynującym jako świadectwo ówczesnego sposobu pojmowania świętości i dróg jego realizacji.

Pojęcie świętości jest zjawiskiem niezmiennym w kulturze chrześcijańskiej. Różne są natomiast wątki topiczne postaci świętego, jakie pojawiały się w literaturze hagiograficznej na przestrzeni dziejów. W hagiografii średniowiecznej funkcjonował wątek świętego – naśladowcy Chrystusa (*Alter Christus*). Życie uwieńczone męczeństwem lub naznaczone ascezą i wyrzeczeniami traktowane było jako reaktualizacja życia Zbawiciela¹¹. W czasach późniejszych świętość utożsamiana była z naśladowaniem Chrystusa bardziej poprzez czynną miłość bliźniego, niż przez męczeństwo. Czasy nowożytne przynoszą koncepcję wzorowania się na świętych, którzy konkretyzują ewangeliczne wezwanie do pójścia za Chrystusem, pokazują różne sposoby realizowania świętości¹².

Powyższe wyjaśnienie pojęcia świętości dotyczy przede wszystkim hagiografii teologicznej, wgłębiającej się w wewnętrzne przeżycia bohaterów żywotów. Zajmując się analizą dzieła, jakim jest *Forteca duchowna*, trzeba wziąć pod uwagę fakt, iż jego autor nie był teologiem i trudno znaleźć w jego dziele teologiczną interpretację świętości. Pruszcz opowiada historię życia świętych. W *Fortecy duchownej* czytelnik może znaleźć różnorodne modele doskonałości chrześcijańskiej.

Informacje o Piotrze Hiacyncie Pruszczu są nader skromne. Wiadomo jedynie, że urodził się w 1605 r. w Tucholi w Prusach Książęcych. Nauki pobierał w Akademii Krakowskiej, „której się pisał alumnem”¹³, a w której następnie objął funkcję pedla. Nie wiadomo jednak, kiedy miało to

¹⁰ M. W a l c z a k, *Alter Christus. Studia nad obrazowaniem świętości w sztuce średniowiecznej na przykładzie św. Tomasza Becketa*, Kraków 2002, s. 13.

¹¹ Tamże, s. 8; M. E l i a d e, *Czas święty i mity*, w: *Sacrum, mit, historia. Wybór esejów*, Warszawa 1993, s. 103-113.

¹² J. S a l i j, *Dzieje kultu świętych. Uwagi historyczno-dogmatyczne*, w: *Chrześcijańska odpowiedź na pytanie człowieka. W 750-lecie służby polskich dominikanów Bogu i ludziom*, Warszawa 1974, s. 318 nn.

¹³ *Piotr Hiacynt Pruszcz*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. XXXIII–XXXIV, Warszawa 1914, s. 49.

miejsce¹⁴. Ustalenie dokładnej daty śmierci Pruszcza nie jest łatwe. Przyjmuje się, że autor *Fortecy duchownej* zmarł w 1667 r. Przemawia za tym fakt objęcia przez Andrzeja Wysoczyńskiego (Wysocińskiego) w tym roku funkcji pedla Akademii Krakowskiej. Nie musiało to być jednak równoznaczne ze śmiercią jego poprzednika. Niemniej rok 1667 wydaje się prawdopodobny ze względu na brak późniejszych wzmianek o Pruszczu¹⁵.

Bogatsze informacje posiadamy o jego dorobku pisarskim. Pisał utwory przede wszystkim o treści hagiograficzno-historycznej. Hagiografią zajmował się amatorsko. Bonawentura Makowski, który w 1783 r. zajął się dorobkiem pisarskim Pruszcza, zarzucił mu „[...] zmyślane powieści, pozmyślane i poprzedawiane imiona”¹⁶.

W 1645 r. wydane zostały *Monstra świętych i błogostawionych, a pobożnie żyjących patronów polskich*, autorstwa Pruszcza. Autor zestawiał w porządku chronologicznym imiona i krótkie biogramy świętych i świątobliwych Polaków żyjących na przestrzeni X-XVII w. Dzieło zostało uzupełnione i wydane ponownie w 1662 r. pod tytułem *Forteca duchowna Królestwa Polskiego*¹⁷. Jak już wspomniano, istnieją wyraźne przesłanki, iż oba te dzieła są w dużej mierze plagiatem zaginionego dzieła Marcina Baroniusza.

Pruszczowi przypisuje się również autorstwo przewodnika po Krakowie (*Stołecznego miasta Krakowa Kościoły i Klejnoty*), wydanego w 1647 r.¹⁸ Dzieło to jest uzupełnionym wydaniem przewodnika po Krakowie z roku 1603, którego autorem lub współautorem był krakowski drukarz Franciszek Cezary¹⁹.

Dokładna analiza wydania z 1647 r., przeprowadzona m.in. przez Jana Ptaśnika, Janinę Bieniarzównę i Aleksandrę Witkowską podała w wątpliwość autorstwo Pruszcza²⁰. Istnieją przesłanki wskazujące, iż przewodnik został

¹⁴ E. O z o r o w s k i, *Piotr Hiacynt Pruszczyk*, SPTK, t. III, s. 445-446.

¹⁵ M. R o ż e k, *Piotr Hiacynt Pruszczyk*, PSB, t. XXVIII, 1984-1985, s. 599.

¹⁶ Niestety, rozprawa Makowskiego znana jest jedynie z *Katalogu Biblioteki Baworowskich*, cyt. za: K. G u s t a w, *Aneks*, w: *Hagiografia polska. Słownik bio-bibliograficzny*, t. II, red. R. Gustaw, Poznań 1972, s. 637.

¹⁷ P. H. P r u s z c z, *Forteca Duchowna Królestwa Polskiego. Z żywotów świętych tak już Kanonizowanych i Beatyfikowanych, jako też świątobliwie żyjących Patronów Polskich*, Drukarnia Dziedziców Stanisława Lenczewskiego 4°, Kraków 1662 (dalej cyt.: FdKP).

¹⁸ T e n ż e, *Stołecznego miasta Krakowa Kościoły i Klejnoty. Co w nich jest zacnego i godnego. Do tych przydane jest opisanie świętych Bożych w Krakowie leżących, Królów Polskich i Biskupów Krakowskich*, Drukarnie Franciszka Cezarego 4°, Kraków 1647.

¹⁹ A. W i t k o w s k a, *Kulty pątnicze piętnastowiecznego Krakowa. Z badań nad miejską kulturą religijną*, Lublin 1984, s. 60-61.

²⁰ J. B i e n i a r z ó w n a, *Wiekowe tradycje miłośników Krakowa*, „Rocznik Krakowski”, 45(1974), s. 12; J. P t a ś n i k, *Kultura wieków średnich*, Warszawa 1959, s. 56.

napisany przez Franciszka Cezarego lub, jak sugeruje Justyna Kiliańczyk-Zięba, przez innego drukarza krakowskiego – Jana Januszowskiego albo Hieronima Powodowskiego²¹. Dlaczego zatem Pruszczowi przypisywano autorstwo *Klejnotów*...? Wynikało to z faktu, iż już w pierwszej edycji przewodnika, w 1647 r., w części egzemplarzy pojawiło się nazwisko Pruszcza, które zostało powtórzone w edycji następnej w 1650 r.²²

Oprócz dzieł historyczno-hagiograficznych Pruszcza jest również autorem dwóch panegiryków, napisanych z okazji złożenia profesji zakonnej przez córki Andrzeja Piotrowczyka, krakowskiego rajcy i drukarza²³. Nie jest wyjaśniony udział Pruszcza w powstaniu *Bicza Bożego, albo krwawych łez utrapionej matki ojczyzny po zmarłych synach swoich*, wydanego w Krakowie w 1649 r. w drukarni Marcina Filipowskiego. Zdaniem Stanisława Estreichera, musiał go napisać wspólnie z Kasprem Twardowskim²⁴.

Interesująca nas kolekcja hagiograficzna Pruszcza wydana została w Krakowie w drukarni dziedziców Stanisława Lenczewskiego Bertutowicza w 1662 r. pod pełnym tytułem *Forteca duchowna Królestwa Polskiego, z żywotów świętych tak już Kanonizowanych i Beatyfikowanych jako też świątobliwie żyjących Patronów Polskich, Także z Obrazów Chrystusa Pana i Matki Jego Przenajświętszej, w Ojczyźnie naszej cudami wszelkiemi słynących, przez Piotra Hiacynta Pruszcza, krótka, prosta, lecz prawdziwa życia ich Historia z różnych Autorów zebrawszy, wiernym Katolikom do naśladowania, utrapionej Ojczyźnie na obronę Wystawiona. Do Druku za pozwoleniem Zwierzchności Duchownej podana*²⁵.

Książka cieszyła się dość dużym powodzeniem, tak iż w 1737 r. została wydrukowana powtórnie, tym razem w krakowskiej Drukarni Akademickiej. Tytuł uległ niewielkiej modyfikacji: *Forteca monarchów i całego Królestwa Polskiego Duchowna* [...], a treść rozszerzona o trzy rozdziały, obejmujące

²¹ J. K i l i a ń c z y k - Z i ę b a, *Wstęp*, w: *Przewodnik abo Kościołów Krakowskich krótkie opisanie wydany w 1603 r.*, Kraków 2002.

²² P. H. P r u s z c z, *Klejnoty stołecznego miasta Krakowa abo kościołów i co w nich jest widzenia godnego i znacznego krótko opisane. Do tego przydany jest Katalog królów polskich i biskupów krakowskich*, Drukarnia Franciszka Cezarego 4°, Kraków 1650.

²³ T e n ż e, *Kwiat Róże woniejący, w domu I. M. Pana P. Andrzeja Piotrkowczyka, P. O. Doktora, Sekretarza I. K. M. Rayce Krakowskiego, &c. y Iey Mci Paniey Anny Pernusówny, Małżonki iego. W dzień Obłoczn w Zakonie Panieńskim Dominika S. na Grodku Iey Mci Panny P. Barbary ich córki*, Kraków 1645; t e n ż e, *Velum zakonne z Zasług Chrystusa Pana zrobione y czynione Professyey zwyczajney zakonney Iey Mci Panny Mariey Aegiptyanki Piotrkowczykówny w Klasztorze Panieńskim S. Dominika na Gródku dane*, 4°, Kraków 1646.

²⁴ Estr, XXV, s. 331; por. R o ż e k, dz. cyt.

²⁵ Zob. przyp. 17.

okres od śmierci Pruszcza (1667 r.) do roku drugiego wydania²⁶. Pierwsza edycja *Fortecy duchownej* wydana została w formacie 4°. Liczy 248 stron numerowanych, poprzedzonych 16 stronami nieliczbowanymi. Po stronach tytułowych umieszczona została obszerna, pięciostronicowa dedykacja, autorstwa Jana Kubińskiego, opiekuna spadkobierców drukarza Stanisława Lenczewskiego, którzy od śmierci ojca w 1658 r. prowadzili drukarnię²⁷. Adresowana jest do Jana Kazimierza Krasieńskiego, podskarbiego wielkiego koronnego²⁸. Dedykowanie dzieła było praktyką powszechną w XVII i XVIII w. Autor, drukarz lub wydawca ofiarowywali swoje prace, chcąc wyrazić wdzięczność za opiekę, uzyskać mecenat lub protekcję²⁹. Po dedykacji zamieszczona została krótka przedmowa *Do Pobożnego Czytelnika*, w której Pruszcz zapewnia o staraniach, by jak najwierniej przedstawić dzieje polskich świętych, prosząc jednocześnie o wyrozumiałość dla potknięć i błędów, jakie mogły wkraść się w dzieło³⁰. Przedmowy do czytelnika należały do elementów, które umieszczane były we wszystkich dziełach wydawanych w XVII w. (tak zwana rama wydawnicza). Autorzy informowali w nich czytelnika o treści, przygotowywali do lektury, a dzieło osadzali w nurtach bieżącego życia literackiego³¹. Po

²⁶ T e n ż e, *Forteca monarchów i całego Królestwa Polskiego Duchowna*, Drukarnia Akademicka 4°, Kraków 1737, Estr, XXV, s. 331.

²⁷ Dzieło pokroju katalogu Pruszcza pokrywało się z profilem wydawniczym drukarni Lenczewskiego Bertutowicza. Okres reformacji i kontrreformacji to czas, kiedy polemiki religijne, pisma dewocyjne, modlitewniki i temu podobna literatura religijna, stanowiły niemal 80% wszystkich dzieł tam drukowanych. Drukarnia ta w latach 60. wykonywała również płatne zamówienia Uniwersytetu Jagiellońskiego, co wynikało z faktu, iż do roku 1674 Akademia Krakowska nie posiadała własnej oficyny wydawniczej i musiała zlecać tego typu prace drukarniom krakowskim; cyt. za J. D o b r z y n i e c k a, *Drukarnie Uniwersytetu Jagiellońskiego 1674-1783*, Kraków 1975, s. 14, 203-216; *Lenczewski Stanisław*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 505.

²⁸ Jan Kazimierz Krasieński funkcję podskarbiego wielkiego koronnego pełnił w latach 1658-1668. Mimo że nie odgrywał większej roli w polityce, ze swoich obowiązków wywiązywał się sumiennie. Pożyczał nawet własne pieniądze na rzecz skarbu państwa. Był człowiekiem światłym, odbył studia w Bazylei i Norymberdze, przebywał także jakiś czas na dworze Zygmunta III, Władysława IV i Leopolda Habsburga. A. P r z y b o ś, *Jan Kazimierz Krasieński*, PSB, XV, 1970, s. 179-180.

²⁹ A. B r ü c k n e r, *Dzieje kultury polskiej*, t. II, Warszawa 1958, s. 234-237; *Dedykacja*, w: *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971, s. 507.

³⁰ P r u s z c z, FdKP, s. 9 nlb.

³¹ R. O c i e c z e k, *O różnych aspektach badań literackiej ramy wydawniczej w książkach dawnych*, w: *O literackiej ramie wydawniczej w książkach dawnych*, red. tenże, Katowice 1990, s. 10.

przedmowie podano spis autorów, z których dzieł Pruszcza korzystał³², oraz *Regestr żywotów tych świętych Polaków, którzy w tę księgę są wpisani*³³.

Pozwolenie na druk (*imprimatur*) było informacją, iż pozycja wydana została za zgodą odpowiednich władz kościelnych. Aprobata była rekomendacją dzieła, które bez obaw mogło być posiadane i czytane³⁴. Pozwolenia takie zawierały zazwyczaj jedynie zwięzłą opinię o dziele, imiona i nazwisko cenzora, jego tytuły naukowe. Określały również miejsce i datę wydania zezwolenia. Zdarzało się, że zgoda na druk składała się z dwóch elementów: oceny dzieła przez cenzora oraz zezwolenia udzielonego przez przedstawiciela władz diecezjalnych³⁵. *Forteca duchowna* zawiera taką właśnie aprobatę. Cenzorem jest Maria Albert Dąbrowski, doktor i profesor teologii, kanonik kolegiaty św. Floriana w Krakowie, natomiast zgoda na druk została wydana przez Alberta Łańcuckiego (*I. V. D. Cancellarius SS. Omn. Acad. Rector*)³⁶.

Właściwa część dzieła składa się z trzystu dwunastu żywotów świętych, błogosławionych i świątobliwych osób, żyjących na przestrzeni od IX do 1. poł. XVII w., będących z pochodzenia Polakami, lub związanych z Polską poprzez swoją działalność.

Forteca duchowna zawiera również żywoty czterdziestu pięciu historycznych i legendarnych władców Polski. Fakt umieszczenia w dziele ich biogramów był przez niektórych historyków interpretowany jako zaliczenie przez Pruszcza monarchów w poczet świętych i błogosławionych³⁷. Nie wydaje się jednak, aby tak było. Biogramy królów i książąt stanowią element porządkujący treść dzieła. Zamieszczone w kolejnych 29 rozdziałach życiorysy

³² P r u s z c z, FdKP, s. 10 nlb.

³³ Tamże, s. 16 nlb.

³⁴ Unormowanie działań cenzorskich nastąpiło w świecie katolickim w XV w. z inicjatywy papieża Innocentego VII, który w 1487 r. wydał bullę *Inter multiplices nostrae sollicitudinis curas*, wprowadzającą cenzurę. Miała ona pomóc w zabezpieczeniu i kontrolowaniu rynku księgarskiego przed wpływami pism heretyckich. Zezwoleń udzielał cenzor powołany przez władze diecezjalne (mógł to być przedstawiciel uniwersytetu). Stosowano cenzurę dwojakiego rodzaju: represyjną, działającą już po wydaniu dzieła, oraz cenzurę prewencyjną, polegającą na konieczności uzyskania przez dzieło aprobaty władz kościelnych jeszcze przed drukiem, Cz. H e r n a s, *Barok*, Warszawa 1980, s. 217; J. F i j a ł e k, *Początki cenzury prewencyjnej w Kościele rzymsko-katolickim i w Polsce*, w: *Studia staropolskie. Księga ku czci Aleksandra Brücknera*, Kraków 1928, s. 136.

³⁵ R. O c i e c z e k, *Dawne aprobacje cenzorskie – ich znaczenie dla badań dziejów książki*, w: *Szkice o dawnej książce i literaturze*, red. tenże, Katowice 1989, s. 101.

³⁶ P r u s z c z, FdKP, s. 16 nlb.

³⁷ G u s t a w, dz. cyt., s. 693-725.

świętobliwych Polaków poprzedzone są krótkim życiorysem władcy panującego w czasach ich życia. W obrębie rozdziałów żywoty ułożono dowolnie.

Pruszcz uwzględnia w *Fortecy duchownej* również biogramy szesnastu pisarzy żyjących w czasach sobie współczesnych. Tłumaczy to następująco: „Miałem wprawdzie dla ścisłości miejsca niektórych znamienitych Doktorów i Sławnych w różnych Materiach Pisarzów, tak w Ojczyźnie, jako extra Regnum kwitnących opuścić, jednak o niektórych, którzy mi są do wiadomości podani, nadmienię [...]”³⁸. Te wzmianki biograficzne ograniczają się do podania daty śmierci oraz dorobku literackiego.

Obszerność poszczególnych rozdziałów jest zróżnicowana. Do najdłuższych należy rozdział XIII, obejmujący lata panowania Bolesława Wstydlivego; rozdział XX – okres rządów Władysława Warneńczyka, oraz trzy ostatnie rozdziały, obejmujące lata panowania Zygmunta III Wazy, Władysława IV i Jana Kazimierza.

Lektura żywotów nasuwa pytanie, skąd autor czerpał przytaczane informacje. Ważne jest zatem ustalenie związku między *Fortecą duchowną*, a wcześniejszą literaturą hagiograficzną i historyczną.

Jak wspomniano wyżej, Pruszcz na początku dzieła zamieścił *Registr Autorów*, zawierający alfabetyczny spis pisarzy, których dzieła wykorzystał przy pracy. Registr obejmuje 32 nazwiska i jedną pozycję zbiorczą – kroniki zakonów. Niestety, tworząc spis ograniczył się Pruszcz jedynie do podania nazwisk pisarzy, pomijając całkowicie tytuły dzieł³⁹. Registr nie jest zresztą kompletny. Można go uzupełnić o kolejnych 9 nazwisk, które przynoszą wykazy autorów, zamieszczane na końcu prawie każdego biogramu⁴⁰. Zdarzają się też wypadki, że przywołując nazwisko pisarza w registrze, autor już więcej o nim nie wspomina.

Noty bibliograficzne Pruszcza są często niewystarczające, a opis dzieł niekompletny. Autor ogranicza się zazwyczaj do podania informacji typu: *Jan*

³⁸ P r u s z c z, FdKP, s. 181.

³⁹ Tamże, s. 10 nlb.

⁴⁰ Baroniusz Marcin, Beluaceński Wincenty, Bielski Joachim, Birkowski Fabian, Buchinus Hieronim, Bzowski Abraham, Długosz Jan, Damiani Piotr, Goldonowski Andrzej, Gwagnin Aleksander, Hageli, Herbert Jan, Hercius Stanisław, Kadłubek Wincenty, Komonilla Franciszek, Kromer Marcin, kroniki zakonów, Leander Wojciech, Lipczyński Hieronim, Łoniewski Krzysztof, Łubieński Stanisław, Miczyński Sebastian, Miechowita Marcin, Mojecki Przeclaw, Morawski Wincenty, Okolski Szymon, Opatowski Adam, Paprocki Bartosz, Powodowski Hieronim, Radzyński Marcin, Radziwiłł Michał, Rudolphi Piotr, Ruffin Wojciech, Ruszel Paweł, Skarga Piotr, Sokołowski Stanisław, Starowolski Szymon, Strykowski Maciej, Treter Tomasz, Trithemius Jan, Franciszek Zuchinus.

Długosz & Paprocki, l. 2 & 3 lub *Szymon Starowolski in suis scriptis*⁴¹. Nie zawsze udaje się więc zidentyfikować przywołane dzieło.

Pruszcz opiera się przede wszystkim na literaturze hagiograficznej, zarówno polskiej (prace Marcina Baroniusza, Abrahama Bzowskiego, Adama Opatowskiego, czy Piotra Skargi), jak i obcej (Piotr Damiani, Jan Trithemius). Uwzględnia też dzieła historyczne, takie jak: kroniki Joachima Bielskiego, Jana Długosza, Wincentego Kadłubka czy Marcina Kromera. Wykorzystuje również materiały archiwalne i rękopiśmienne. W wypadku tych ostatnich są to zazwyczaj kroniki zakonów.

Nie wszystkie żywoty zaopatrzone zostały w wykaz źródeł, z których autor korzystał. W czterdziestu trzech przypadkach (17%) nie podano ich. Ma to miejsce zwłaszcza w żywotach osób żyjących w czasach współczesnych Pruszczowi. Być może opierał on swe wiadomości częściej na informacjach uzyskanych od naocznych świadków.

Oryginalność żywotopisarstwa Pruszcza polega na sposobie przedstawienia dziejów polskich świętych. Nie są „zawieszani w próżni”, ale żyją w konkretnych czasach, określonych przez daty panowania władców.

Dzieło Pruszcza było nawiązaniem do twórczości uprawianej przez stulecia, do dorobku literatury średniowiecznej, ale jednocześnie mieściło się w profilu literackim XVII w. *Forteca duchowna* powstała w okresie reformy katolickiej. Kościół katolicki doby potrydenckiej chętnie nawiązywał do tradycji średniowiecza, pragnąc „jak każda restauracja, wymazać z pamięci wiernych niedawne porażki i klęski”⁴². Odwoływano się do tych dziedzin życia religijnego, które zapewniały Kościołowi szerszy wpływ społeczny⁴³. Towarzyszyła temu prymitywizacja pojęć religijnych. Odwoływano się do pojęć i wyobrażeń już istniejących w ludzkich umysłach, niechętnie używano pojęć abstrakcyjnych.

Wcześniej wspomniano, że idea zamieszczenia w *Fortecy duchownej* żywotów jedynie polskich świętych zgodna była z zaleceniami soborowymi, które nakazywały adaptację lokalnych kultów do potrzeb Kościoła powszechnego. W omawianym zbiorze żywotów znalazły się również biogramy osób nie mających pozornie nic wspólnego z Polską. Dotyczy to żywotów: Borysa, Chleba [Gleba], Olgi i Bonifacego pochodzących z Rusi, a także Dysława i Stosława związanych z Prusami. Pierwsza grupa świętych żyła na Rusi jeszcze przed schizmą wschodnią (1054 r.), prawdopodobnie więc potraktował ich

⁴¹ P r u s z c z, FdKP, s. 105, 180.

⁴² T a z b i r, dz. cyt., s. 207.

⁴³ N o w a k - D ł u ż e w s k i, dz. cyt., s. 24.

Pruszcz jako świętych ogólnochrześcijańskich. Rozpowszechniając ich kult w Polsce, chciał zapewne wskazać na elementy wspólne z unitami⁴⁴. Umieszczając biogramy Dysława i Stosława, Pruszcz chciał przypomnieć tradycje katolicyzmu na Pomorzu. Pragnął poprzez ich kult związać ziemie północne z Rzeczpospolitą, a jednocześnie szerzyć wśród schizmatyków i protestantów myśl katolicką⁴⁵.

W *Fortecy duchownej* znaleźć można również biogramy świętych nie pochodzących z Polski, związanych z nią jednak poprzez działalność. Przykładami są osoby Cyryla, Metodego czy Wojciecha. Do grona świętych polskich został zaliczony również św. Florian, będący oprócz św. Wojciecha i Stanisława patronem Polski.

Warto zastanowić się nad powodami, jakie skłoniły Pruszcza do napisania *Fortecy duchownej*. On sam w przedmowie do dzieła pisze, iż katalog powstał „[...] aby się nasza Ojczyzna z swoich Patronów, których już było świątobliwe życie na świecie dla dawności czasu w zapomnienie poszło, cieszyła, za staraniem niektórych bogobojnych ludzi przez tę książkę czyniąc ich jakoby redivivas, ich zasług, dla wiadomości ludzkiej do naśladowania są podane”⁴⁶.

Tak więc pierwszym i podstawowym motywem powstania dzieła była chęć uchronienia od zapomnienia imion świętych i świątobliwych Polaków. Przyswiecał mu również praktyczny cel. Opisując życie osób, reprezentujących różne stany i grupy społeczne, żyjących w różnym czasie i rzeczywistości historycznej, wyróżniających się świętością życia, dążeniem do doskonałości i umiłowaniem Boga, chciał Pruszcz wskazać wzory do naśladowania, modele świętości. W przedmowie do czytelnika napisał „A toż masz zacny stanie rycerski wzór cnót świętych Sługi Bożego, którego naśladowając, zasłużysz sobie na Królestwo niebieskie, na ziemię nieśmiertelną, sławę”⁴⁷.

Tworzenie zbiorów żywotów świętych i świątobliwych polskich miało na celu ukazanie Polski jako ojczyzny świętych, przedmurza chrześcijańskiej Europy. Inni hagiografowie również nawiązywali do ideologii *antemurale*. Żyjący niemal sto lat później Florian Jaroszewicz swoje dzieło – również katalog świętych polskich – zatytułował *Matka świętych Polska*⁴⁸.

⁴⁴ M. Ż a r y n, *Dziełko Krzysztofa Warszawickiego o królach, świętych, wojownikach i pisarzach*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 32(1987), s. 95-96.

⁴⁵ Tamże, s. 95; J. T a z b i r, *Sarmatyzacja katolicyzmu potrydenckiego*, w: *Wiek XVII – Kontrreformacja – Barok*, red. J. Pelc, Warszawa 1970, s. 21.

⁴⁶ P r u s z c z, FdKP, s. 7 nlb.

⁴⁷ Tamże, s. 210.

⁴⁸ F. J a r o s z e w i c z, *Matka świętych Polska abo żywoty świętych, błogostawionych, wielebnych, świątobliwych, pobożnych Polaków i Polek wszelkiego stanu i kondycji każdego*

Tytuł dzieła Pruszcza: *Forteca duchowna Królestwa Polskiego* wskazuje, iż autor widział w Rzeczypospolitej twierdzę będącą symbolem siły, nieugiętości i bezpieczeństwa. Nadając dziełu taki właśnie tytuł dowodził, że Polska jest w stanie oprzeć się naporowi nieprzyjaciół Kościoła katolickiego. Święci mieli bronić ojczyzny i otaczać ją swoją przemożną opieką. Argumentem przemawiającym za tą tezą jest fakt zamieszczenia w *Fortecy duchownej* życiorysów władców. Ukazani oni zostali nie jako ludzie bogobojni, miłujący pokój, ale jako wojownicy, którzy, sprawiedliwi i łagodni w czasie pokoju, potrafili również prowadzić wojny, walczyć i zwyciężać. Państwo posiadające takich władców miało obowiązek stać na straży bezpieczeństwa Europy.

Polska miała chronić świat i Kościół przede wszystkim przed zagrożeniem ze strony Turcji. Powszechne w XVII w. hasła przeciwstawienia poganom świata chrześcijańskiego brzmiały w Polsce szczególnie dobitnie i przekonująco. Polacy, należący do kultury i cywilizacji zachodniej widzieli w Turkach barbarzyńców różniących się nie tylko wyznaniem i kulturą, ale także ustrojem. Państwa islamskie uważano za uosobienie tyranii, która czyha na złotą wolność szlachecką. Sami Turcy jawili się szlachcie jako niewolnicy nie posiadający żadnych praw ani przywilejów we własnym kraju⁴⁹. Świat Europy zachodniej gardził nimi, ale jednocześnie obawiał się ich potęgi militarnej.

Ponieważ Rzeczpospolita leżała w sąsiedztwie Turcji, była najbardziej zagrożona. Z czasem w mentalności narodu ukształtował się stereotyp Rzeczypospolitej jako obrońcy, przedmurza chrześcijańskiej Europy⁵⁰. Przekonanie to było powszechne w społeczeństwie polskim w XVII w., czego dowodem może być wiersz Macieja Kazimierza Sarbiewskiego *Do zbrojnych sił Europy o odzyskanie prowincji greckich*. Poeta widzi przyszłość polskiego królewicza Władysława Wazy:

[...] wojownicze zwycięży plemiona
Bałkanu, depcąc w bitewnym mozole
Sztandary, kiedy półksiężyc pokona,
Tureckie rotę przez krwawe prąc pola⁵¹.

wieku od zakrzewionej w Polsce chrześcijańskiej wiary osobliwa życia doskonałością, Drukarnia Stanisława Staniewicza 2°, Kraków 1767.

⁴⁹ J. T a z b i r, *Polskie przedmurze chrześcijańskiej Europy. Mity, a rzeczywistość historyczna*, Warszawa 1987, s. 43-47.

⁵⁰ T e n ż e, *Szlaki kultury polskiej*, Warszawa 1986, s. 203-207.

⁵¹ Cyt. za: T a z b i r, *Polskie przedmurze*, s. 54-55.

Jednak nie tylko mahometańska Turcja zagrażała katolickiej Polsce i Europie. Wierna Rzymowi Polska była otoczona w XVII stuleciu przez protestanckie kraje Rzeszy, Szwecję oraz przez prawosławną Rosję. Katolicyzm coraz częściej utożsamiany był z polskością, a granice państwa zaczęły pokrywać się z granicami wyznania. Tak więc wiara katolicka stawała się czynnikiem wyróżniającym Rzeczpospolitą spośród innych państw⁵². Pruszczyk tworząc obszerną kolekcję żywotów polskich świętych chciał pokazać, że kraj mogący poszczycić się tak bogatym panteonem świętych może stawić opór zarówno protestantom jak i islamowi.

I wreszcie ostatnim, choć równie ważnym celem napisania *Fortecy duchownej* była chęć przypomnienia i ożywienia kultów rodzimych, co w dalszej perspektywie miało doprowadzić do beatyfikacji lub kanonizacji świątobliwych Polaków⁵³.

Forteca duchowna jest – powtórzmy – utworem, który wpisuje się w nurt żywotopisarstwa polskiego doby baroku, a sam autor w sposobie przedstawiania żywotów świątobliwych Polaków nie odbiegał od staropolskiej mentalności i sarmackiej ideologii, która widziała w Polsce przedmurze (*antemurale*) Europy. Święci Pruszcza to nie tylko wierni i pobożni chrześcijanie, ale także spora grupa męczenników i wojowników za wiarę, którzy swoim życiem, a w razie konieczności śmiercią wskazywać mieli postawy godne prawego katolika i Polaka. Dzieło Pruszcza odpowiadało ówczesnemu zapotrzebowaniu na tego typu literaturę, o czym świadczy chyba najwymowniej fakt, że zostało wydane ponownie w 1737 r.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

J a r o s z e w i c z F., Matka świętych Polska albo żywoty świętych, błogosławionych, wielebnych, świątobliwych, pobożnych Polaków i Polek wszelkiego stanu i kondycji każdego wieku od zakrzewionej w Polsce chrześcijańskiej wiary osobliwa życia doskonałością, Drukarnia Stanisława Staniewicza 2°, Kraków 1767, ss. 604 + 11nlb., [Estr. XVIII, s. 492].

⁵² T e n ż e, *Kultura polskiego baroku*, Warszawa 1986, s. 15-21; W. C z a p l i ń s k i, *Parę uwag o tolerancji w Polsce w okresie kontrreformacji*, w: *O Polsce siedemnastowiecznej. Problemy i sprawy*, Warszawa 1966, s. 72.

⁵³ Ś w i ą t e k, dz. cyt., s. 98.

- P r u s z c z P. H., Forteca Duchowna Królestwa Polskiego. Z żywotów świętych tak już Kanonizowanych i Beatyfikowanych, jako też świątobliwie żyjących Patronów Polskich, Drukarnia Stanisława Lenczewskiego 4°, Kraków 1662, ss. 248 + 16nlb., [Estr. XXV, s. 330].
- P r u s z c z P. H., Kwiat Róże woniejący, w domu I. M. Pana P. Andrzeja Piotrkowczyka, P. O. Doktora, Sekretarza I. K. M. Rayce Krakowskiego, &c. y Iey Mci Paniey Anny Pernusówney, Małżonki iego. W dzień Obloczyn w Zakonie Panieńskim Dominika S. na Grodku Iey Mci Panny P. Barbary ich córki, Kraków 1645, ss. 6, [Estr. XXV, s. 331].
- P r u s z c z P. H., Monstra świętych i błogosławionych, a pobożnie żyjących patronów polskich, Drukarnia W. Laktańskiego 16°, Poznań 1689, ss. 7, [Estr. XXV, s. 330].
- P r u s z c z P. H., Stołecznego miasta Krakowa Kościoły i Klejnoty. Co w nich jest zacnego i godnego. Do tych przydane jest opisanie świętych Bożych w Krakowie leżących Królów Polskich i Biskupów Krakowskich, Drukarnia Franciszka Cezarego 4°, Kraków 1647, ss. 88, k. 4, [Estr. XXV, s. 330].
- P r u s z c z P. H., Klejnoty stołecznego miasta Krakowa abo kościołów i co w nich jest widzenia godnego i znacznego krótko opisane. Do tego przydany jest Katalog Królów Polskich i Biskupów Krakowskich, Drukarnia Franciszka Cezarego 4°, Kraków 1650, ss. 97 + 12 nlb, [Estr. XXV, s. 331].
- P r u s z c z P. H., Velum zakonne z Zasług Chrystusa Pana zrobione y czynione Professyey zwyczajney zakonney Iey Mci Panny Mariey Aegiptyanki Piotrkowczykówny w Klasztorze Panieńskim S. Dominika na Gródku dane, Kraków 1646, Estr, XXV, s. 331.
- S k a r g a P., Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu, na każdy dzień przez cały rok, wybranych z powyższych pisarzów i doktorów kościelnych, których imiona poniżej położone, do których przydane są niektóre obroki duchowne i nauki przeciw kacerstwom dzisiejszym tam, gdzie się żywot każdego doktora starożytnego położył, k temu kazania krótkie na te święta, które pewny dzień w miesiącu mają, Drukarnia Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła 2°, Wilno 1579, ss. 1135 + 17 nlb., [Estr, XXVIII, s. 160].

Opracowania

- B i e n i a r z ó w n a J., Wiekowe tradycje miłośników Krakowa, „Rocznik Krakowski” 45(1974), s. 11-19.
- B o r k o w s k a U., Hagiografia polska (wiek XVI-XVIII), w: Dzieje Teologii Katolickiej w Polsce, red. M. Rechowicz, t. II, cz. 1, Lublin 1975, s. 475-503.
- B r ü c k n e r A., Dzieje kultury polskiej, t. II, Warszawa 1958.
- C z a p l i ń s k i W., Parę uwag o tolerancji w Polsce w okresie kontrreformacji, w: O Polsce siedemnastowiecznej. Problemy i sprawy, Warszawa 1966, s. 72130.
- Dedykacja, w: Encyklopedia wiedzy o książce, Wrocław 1971, s. 507.
- D o b r z y n i e c k a J., Drukarnie Uniwersytetu Jagiellońskiego 1674-1783, Kraków 1975.
- Lenczewski Stanisław, w: Słownik pracowników książki polskiej, Warszawa 1972, s. 505.
- D z i e c h c i ń s k a H., Biografistyka staropolska w latach 1476-1672. Kierunki i odmiany, Wrocław 1971.
- E l i a d e M., Czas święty i mity, w: t e n ż e, Sacrum, mit, historia. Wybór esejów, Warszawa 1993, s. 103-113.
- F i j a ł e k J., Początki cenzury prewencyjnej w Kościele rzymskokatolickim i w Polsce, w: Studia staropolskie. Księga ku czci Aleksandra Brücknera, Kraków 1928, s. 127-144.
- H e r n a s C., Barok, Warszawa 1980.

- K a n t a k K., Marcin Baroniusz, w: *Polski słownik biograficzny*, red. W. Konopczyński, t. I, Kraków 1935, s. 307.
- K i l i a n c z y k – Z i ę b a J., Wstęp, w: *Przewodnik abo Kościołów Krakowskich krótkie opisanie*, wydany w 1603 r., Kraków 2002.
- Marcin Baroniusz, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. E. Wyczawski, t. I, Warszawa 1981, s. 106-107.
- N o w a k - D ł u ż e w s k i J., „Żywoty Świętych” Piotra Skargi, „Życie i Myśl” 1962, nr 11/12, s. 5-28.
- O c i e c z e k R., Dawne aprobacje cenzorskie – ich znaczenie dla badań dziejów książki, w: *Szkice o dawnej książce i literaturze*, red. tenże, Katowice 1989, s. 101-119.
- O c i e c z e k R., O różnych aspektach badań literackiej ramy wydawniczej w książkach dawnych, w: *O literackiej ramie wydawniczej w książkach dawnych*, red. tenże, Katowice 1990, s. 719.
- O z o r o w s k i E., Piotr Hiacynt Pruszczyk, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. E. Wyczawski, t. III, Warszawa 1993, s. 445-446.
- Piotr Hiacynt Pruszczyk, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. XXXIII–XXXIV, Warszawa 1914, s. 49.
- P r z y b o ś A., Jan Kazimierz Krasiński, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XV, Warszawa 1970, s. 179-180.
- P t a ś n i k J., *Kultura wieków średnich*, Warszawa 1959.
- R o ż e k M., Piotr Hiacynt Pruszczyk, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXVIII, Warszawa 1984-1985, s. 599.
- S a l i j J., Dzieje kultury świętych. Uwagi historyczno-dogmatyczne, w: *Chrześcijańska odpowiedź na pytanie człowieka. W 750-lecie służby polskich dominikanów Bogu i ludziom*, Warszawa 1974, s. 297–323.
- S t a r n a w s k i J., Dwaj najdawniejsi patronowie polscy Święty Wojciech i Święty Stanisław w oczach Wujka i Skargi, w: *Religijność literatury polskiego baroku*, red. Cz. Hernas, M. Hanusiewicz, Lublin 1995, s. 79-99.
- Ś w i a t e k F., *Z polskiego żywotopisarstwa świętych*, Lublin 1937.
- T a z b i r J., *Kultura polskiego baroku*, Warszawa 1986.
- T a z b i r J., *Polskie przedmurze chrześcijańskiej Europy. Mity, a rzeczywistość historyczna*, Warszawa 1987.
- T a z b i r J., *Problemy wyznaniowe*, w: *tenże, Polska XVII w.*, Warszawa 1969.
- T a z b i r J., *Sarmatyzacja katolicyzmu potrydenckiego*, w: *Wiek XVII – Kontreformacja – Barok*, red. J. Pelc, Warszawa 1970, s. 21-40.
- T a z b i r J., *Szlaki kultury polskiej*, Warszawa 1986.
- W a l c z a k M., *Alter Christus. Studia nad obrazowaniem świętości w sztuce średniowiecznej na przykładzie św. Tomasza Becketa*, Kraków 2002.
- W i t k o w s k a A., *Kulty pątnicze piętnastowiecznego Krakowa. Z badań nad miejską kulturą religijną*, Lublin 1984.
- W i t k o w s k a A., Wstęp, w: *Hagiografia Polska. Słownik bio-bibliograficzny*, red. R. Gustaw, t. I, Poznań 1971, s. 11-48.
- Ż a r y n M., *Dziełko Krzysztofa Warszewickiego o królach, świętych, wojownikach i pisarzach, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 32(1987), s. 91-106.*

PIOTR HIACYNT PRUSZCZ'S HAGIOGRAPHIC COLLECTION
THE SPIRITUAL FORTRESS OF THE POLISH KINGDOM
FROM 17th CENTURY

S u m m a r y

The work by Piotr Hiacynt Pruszc, *Forteca duchowna (The Spiritual Fortress)* published in 1662 perfectly well fits the 17th century current of hagiographic literature. The religious revival started by the Council of Trent (1545-1563) undoubtedly influenced development of that particular literary genre. It was connected with enlivening the cult of the saints, especially local and national ones, and it was an attempt to adjust the saints to the needs of the universal Church.

The Spiritual Fortress is a work that fully responds to the needs of the society of that time. Despite the fact that lots of lives and catalogues of saints were written at that time, Pruszc's work distinguishes itself from other Polish works describing the lives of the saints by the fact that it is devoted only to Polish saints or ones who were closely connected with Poland. It was the first catalogue of Polish saints that was so comprehensive.

It was Pruszc's intention to show Poland as the fatherland of saints, as an exceptional place, chosen by God. At the same time the title of the work suggests that Poland had a mission as *antemurale* of Christianity, the foundation supporting the Church and Europe. Hence *The Fortress* is a result and an expression of the Sarmatian ideology, and at the same time an attempt to adjust to the tasks set by the post-Trent Church to hagiography.

Pruszc's catalogue is a continuation of the literary genre that existed from the beginning of Christianity; it fulfills the same functions that hagiography had from its beginning. *The Spiritual Fortress* is still an attempt to record particular people's sanctity, and at the same time it is a work that supplies the reader with very clear and definite ways to carry sanctity into effect and with models to be imitated.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: P. H. Pruszc, M. Baroniusz, *Forteca duchowna*, katalog świętych, reforma katolicka, antemurale, hagiografia, sarmatyzm.

Key words: P. H. Pruszc, M. Baroniusz, *The Spiritual Fortress*, catalogue of saints, Catholic reform, antemurale, hagiography, Sarmatism.